

ФИЛОСОФИЯ ИЛИМДЕРИ
ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ
PHILOSOPHICAL SCIENCES

Базаркулова Т.

**САЛТТУУЛУК КЫРГЫЗСТАНДАГЫ
 ЖАРАНДЫК КООМДУН КАЛЫПТАНУУСУНУН
 МАДАНИЙ-ЦИВИЛИЗАЦИЯЛЫК НЕГИЗИ КАТАРЫ**

Базаркулова Т.

**ТРАДИЦИОНАЛИЗМ КАК КУЛЬТУРНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННАЯ
 ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО
 ОБЩЕСТВА В КЫРГЫЗСТАНЕ**

T. Bazarkulova

**TRADITIONALISM AS A CULTURAL AND
 CIVILIZATIONAL BASIS FOR THE FORMATION
 OF CIVIL SOCIETY IN KYRGYZSTAN**

УДК: 1(091):321.01

Автордун аталган макаласында биздин өлкөдөгү салттуулук Кыргызстандагы жарандык коомдун калыптануусунун маданий-цивилизациялык негизи катары каралат, андан тышкары анда салттуу коомдун баалуулук системасынын негизинде кандаш-уруулук байланыштар системасы катары айтылат. Ошондой эле салттуу коом эмгекти бөлүштүрүүнүн төмөнкү денгээли менен мүнөздөлүп, өз кезегинде социалдык дифференциациянын жана салттуу коомдун ичиндеги ички социалдык мобилдүүлүктүн төмөнкү денгээлин шарттап турат. Салттуу коомдун бирден-бир маанилүү типологиялык белгилеринен болуп жогорку төрөлүүчүлүк эсептелет, ал олуттуу бир денгээлде салттуулукту бекем карманышкан элдердин жашап кетүүсүнө шарт түзгөн. Бирок бир эле мезгилде салттуу коомдор өлүмдүн салыштырмалуу жогорку денгээли менен мүнөздөлөт. Ошентип, жарандык коомдун маанилүү белгиси болуп маданияттын инновациялык түзүүчүсүнө болгон начар сезимталдуулугу эсептелет, анын артка жагы катары анын төмөнкү эволюциялык дарамети саналат.

Негизги сөздөр: жарандык коом, салттуулук, тарыхый процесс, салттуу маданият, трансформация, модернизация, консерватизм, үрп-адаттар, нормалар, революция.

В данной статье автор рассматривает традиционализм как культурную и цивилизационную основу для формирования гражданского общества в Кыргызстане, а также в ней говорится о том, что система ценностей традиционного общества основана на системе родственных связей.

Кроме того, традиционное общество характеризуется низкой степенью разделения труда, что, в свою очередь, приводит к низкой степени социальной дифференциации и низкой внутренней социальной мобильности в традиционном обществе. Одной из наиболее важных типологических особенностей традиционного общества является высокая рождаемость, которая в значительной степени позволила людям, глубоко приверженным традиционализму, выжить. Однако в то же время традиционное общество характеризуется относительно высоким уровнем смертности. И, наконец, важной чертой гражданского общества является его слабая восприимчивость к инновационному компоненту культуры, обратной стороной которого является его низкий эволюционный потенциал.

Ключевые слова: гражданское общество, традиционализм, исторический процесс, традиционная культура, трансформация, модернизация, консерватизм, обычаи, нормы, революция.

In this article, the author examines traditionalism as a cultural and civilizational basis for the formation of a civil society in Kyrgyzstan, it also says that the value system of a traditional society is based on a system of kinship ties. In addition, traditional society is characterized by a low degree of division of labor, which in turn leads to a low degree of social differentiation and low internal social mobility within a traditional society. One of the most important typological features of traditional society is the high birth rate, which to a large extent allowed the peoples deeply committed to traditionalism to survive. However, at the

same time, traditional societies are characterized by a relatively high mortality rate and finally, an important feature of civil society is its weak susceptibility to the innovative component of culture, the reverse side of which is its low evolutionary potential.

Key words: *civil society, traditionalism, historical process, traditional culture, transformation, modernization, conservatism, customs, norms, revolution.*

Жарандык коом антикалык дүйнөдө эле, жарандык коомдун кээ бир негиздүү элементтери пайда болуп үнүккөн Байыркы Грецияда жана Римде калыптана баштаган. Бирок биз кандай болсо ошондой түрүндө жарандык коом XVI-XVII кк. батыш европалык шаарларда эрте капитализм доорунда өнөр-жай өндүрүшү болгон аракетин менен өнүгө баштаган мезгилде калыптана баштаган. Жарандык коом, демек, тарыхтын беш кылымдан ашуун мезгилин камтып турат, ал эми заманбап ченем боюнча дүйнөлүк өнүгүү ыргактарын эске алуу менен кыйла узак мөөнөткө берилет. Бирок Кыргызстанда жогоруда көрсөтүлгөндөй, салттуу маданияттын элементтери менен нормалары социалдык-экономикалык, саясий жана укуктук мамилелердин бүткүл спектрине олуттуу таасирин тийгизүүнү улантууда. Ушуга байланыштуу принципиалдуу мүнөздөгү көптөгөн маселелер пайда болот. Мисалы, кайсыл себептер боюнча социумдарда салттуулук башкаларга караганда чоң туруктуулукка ээ боло алат? Салттуу коомдун бардык негизги элементтери айныксыз түрдө модернизацияланган маданияттын элементтерине орун бошотуп берүүлөрү керекпи? Аталган элементтерди жаңы реалдуулукка ыңгайлаштыруунун реалдуу мүмкүнчүлүгү барбы? Эгерде бар болсо, аны кандай жол менен жасоого болот? Маданияттын эки тибинин тең салттуу жана модернизацияланган элементтеринин тыгыз айкалышуусу, оң жана гармониялуу бири-бирин толуктап туруусу дегеле мүмкүнбү? Биз бул макалада аталган жана башка сураолорго кыскача жооп берүүгө аракет кылабыз.

Заманбап гуманитардык илимде индустриалдык жана постиндустриалдык салттуу маданияттын элементтеринин реалдуу сүрүлүп чыгуусу салттуу коомдун жарандык трансформациялануусу, б.а. анын модернизациялануу жолу менен болот.

Мисалы, бул маселе боюнча америкалык социолог, цивилизациялар менен модернизациянын өнүгүү маселелерин салыштырмалуу изилдөөлөр тармагы боюнча Ш.Эйзенштадт жазат: «Модернизациянын жүрүшүндө заманбап коомго (modern society) өтүү болот. Салттуулуктан болгон анын олуттуу айырмачылыгы - инновацияларга карата ориентация жана

инновациялардын салттардын үстүнөн болгон басымдуулугу; социалдык жашоонун светик мүнөзү; алгылыктуу (циклдик эмес) өнүгүү; демократиянын калыптануусу; бөлүнгөн персоналдуулук, куралдык баалуулуктарга артыкчылык багыт; бийликтин демократиялык системасы; кийинкиге калтырылган суроталаптын болуусу, б.е.күнүмдүк муктаждыктар эмес, келечек үчүн өндүрүү жөндөмдүүлүгү; индустриалдык мүнөз; массалык билим берүү; ээлик кылынган статус; активдүү ишмердүүлүк психологиялык түзүлүш... дүйнө көз караштык билимдердин так илимдерди жана технологияларды (техногендик цивилизация) тандоосу; универсалдуунун локалдуулуктун үстүнөн басымдуулук кылуусу ж.б.» [2].

Жогоруда келтирилген цитатада биздин изилдөөбүз үчүн маанилүү эки кырдаалга өзгөчө көңүл буруу зарыл. Биринчиден, цитатада заманбап модернизациянын кыйла маанилүү чектери берилген, эгерде аларды жүзөгө ашырып, материалдаштыра турган болсок, зарыл түрдө заманбап жарандык коомдун калыптануусуна алып келет. Экинчиден, эгерде заманбап модернизациянын бардык чектери болбосо да, алардын басымдуу бөлүгү - инновацияларга болгон багыт, инновациялардын салттардын үстүнөн болгон басымдуулугу, социалдык жашоонун светик мүнөзү, алгылыктуу өнүгүү, бөлүнүп чыккан персоналдуулук, куралдык баалуулуктарга болгон артыкчылыктуу багыт, дүйнө көз караштык билимдерге так илимдердин жана технологиялардын ылайык келүүсү, универсалдуунун локалдуулуктун үстүнөн болгон басымдуулугу ж.б. - салттуу коом менен маданияттын негизги белгилерине толук карама-каршылыкты камтып турат. Ошентип, жогоруда көрсөтүлгөн эки кырдаалга байланыштуу жарандык коомду куруу зарыл түрдө салттуу коомдун негизги элементтерин сүрүп чыгарууга зарыл түрдө алып келет, андыктан жарандык коом толук жүзөгө ашырылуусунда модернизациялык компоненттер абсолюттуу түрдө калгандардын үстүнөн басымдуулук кылуусун билдирет.

Биз көрсөткөн жарандык коом менен процесстин жана модернизациянын натыйжаларынын ортосундагы байланыш бизге салттуу коомдун заманбап (modern society) коомго трансформациялануу процесси анын фактылык четке кагуусу катары, бир жагынан, салттуу коомдун өзүн жана анын кайра түзүлүүсүн модернизациянын жана модернизациялык мүмкүнчүлүктөр менен кыргыз этносунун дараметинин айдыңында кароого негиз берет.

Реалдуу тарыхый процеске карасак, ар кыл элдер ар бир конкреттүү элдер үчүн спецификалуу бол-

гон себептердин бүтүн комплексине карабастан глобалдык трансформация менен модернизацияга болгон бирдей эмес кабыл алуучулук жана жөндөмдүүлүккө ээ болгон ар кыл ыңгайлашуучулук жөндөмдүүлүккө ээ болушат, заманбап элдер бирдей эмес шарттык шарттарда турушат. Эгерде кыргыз этносун анын ыңгайлашуучулук жөндөмдүүлүктөрүнүн, андан тышкары анын модернизацияга болгон ички аракеттеринин көз карашында баа бере турган болсок, анда анын узак тарыхына жана заманбап реалдуулугуна байланыштуу кыргыздарды жашоо-турмуштун салттуу образына жана формасына терең жакындыкта турган элдерге таандык кылабыз. Бул кыйла жөнөкөй жол менен түшүндүрүлөт, тагыраак айтканда кыргыздар өзүнүн тарыхынын басымдуу бөлүгүндө жашоонун көчмөн образын карманышкан, ага төмөнкү инновациялык дарамет мүнөздүү. Кыргыздар классикалык номадардан болуу менен көчмөн мал чарбачылыктын катуу карманышкан, ал чарбачылыктын экстенсивдүү тиби менен мүнөздөлөт. Башкача айтканда, кыргыздар кылымдар бою өзүнүн чарбачылык ишмердүүлүгүндө интенсификацияланган эмгек менен алектенишкен эмес жана мындай эмгекке карата муктаждыкка, адатка э болушкан эмес, бул албетте, алардын консерватизмге болгон терең жакындыгын түшүндүрөт. Ушуга байланыштуу адам, тагыраак айтканда адамдар өзүнүн негизги массасында консервативдүү жандыктардан болуп эсептелишет, эгерде тышкы кырдаалдар адамдарды өзүнүн ишмердүүлүгүнө олуттуу активдешүүсүнө мажбур кылбаса, анда алар эреже катары ал нерсени жасашпайт.

Адегенде, алгачкы доордо уруулар тарабынан берилген адамдар өзүн тамак-аш менен камсыз кылуу үчүн мейкиндикте дайыма орун алмаштырууга мажбур болушкан. Отурукташууга, жер иштетүүгө өтүү адамдар тарабынан дан өсүмдүктөрүн өстүрүү менен байланышкан белгилүү бир билимдер менен жөндөмдүүлүктөргө ээ болуу менен шартталган. Отурукташууга өтүүнү жүзөгө ашырган уруулар менен уруктар өзүлөрүнүн эмгегин дайыма жакшыртууга мажбур болушкан, ошонун натыйжасында маданиятта инновациялык түзүүчүлүк пайда болуп, андан ары биринчи мамлекеттер менен цивилизациялардын пайда болуусуна алып келген адамзат тарыхындагы революция болгон. Бирок аталган революция бардык социумдардын, элдердин баарын козгогон эмес, кыргыздар маалым болгондой, ушундай элдерге таандык. Аталган фактыга ар кыл образда мамиле кылууга болот, бирок эгерде мейкиндикте кыргыздарга жашап кетүү эле эмес, өздүк маданиятына, тилине, өз алдынчалуу-

лугуна ээ болгон эл катары сактап калуусу туурасында айта турган болсок, анда кыргыз элинин консерватизминде терс жактарга караганда оң жактуу көрүнүштөрдү көрүүгө болот. Бирок заманбап шарттарда, аталган консерватизм өзүнө позитивдүүгө караганда көп негативдүүлүктү камтып турат. Бирок экинчи жагынан, моюнга ала кетүүчү нерсе, ошол эле консерватизм кыргыз тарабынан өзүнүн нукура маданиятын, салттуу баалуулуктарын жана тилин сактап калуунун иштиктүү каражаты болуп эсептелет.

Кыргыздар жашоо-турмуштун көчмөнчүлүк образын кармануу менен ХХ кылымдын биринчи он жылдыгына чейин салттар менен мурунку нормалардын негизги массивин сактап келишкен. Ошол себептен Кыргызстандын Россия империясына кошулуу мезгилинен башталган заманбап модернизация процесси жүз элүү жыл мурункудай эле маданияттын салттуу элементтерин андан аркы сүрүп чыгаруу же заманбап шарттарга ылайыкташыруусу менен байланышкан багытта уланууда. Андыктан аталган элементтер Кыргызстандагы модернизациялык процесске эле эмес, аталган процесстин бирден-бир өзгөчөлүгүн түзгөн анын натыйжаларына да олуттуу таасирин тийгизет.

Тигил же бул конкреттүү этнос, кайда жана качан жашаган же жашай тургандыгына карабастан бардык эле салттуу коом салттуулукка таандык кылынган бардык социумдарга тийиштүү болгон бир катар типологиялык чектер менен мүнөздөлөт. Аталган чектер салттуу коомдун маңызын түзүшөт, ошондуктан жашоо-турмуштун салттуу формасына таянууну уланткан этникалык, тарыхый, географиялык ж.б. спецификаларга байланыштуу эл орчундуу орунда турат. Если салттуу коомду кыскача аныктай турган болсок, анда ички карым-катнаштар салттар менен жөнгө салынган коомду камтып турат. Ошондуктан салттарды маңыздык эле эмес, процедуралык планда да сактоо анда анын өнүгүүсүнө үстөмдүк кылат. Социалдык түзүлүш, салттуу коомдун уюшулуусу үчүн катаал катмардык иерархия, үрп-адаттар менен каада-салттарга негизделип, коомдогу адамдын ордун жана анын статусун аныктаган туруктуу социалдык топтордун, катмарлардын коомдун жашоосун жөнгө салуунун өзгөчө ыкмасынын болуусу мүнөздүү. Салттуу коомдо албетте жашоо-турмуштун айылдык формасы үстөмдүк кылат, ал үчүн өз кезегинде чарбачылыктын экстенсивдүү формасы, жана албетте эмгектин төмөнкү өндүрүмдүүлүгү мүнөздүү.

Салттуу коомдун баалуулук системасынын негизинде кандаш уруулук байланыштардын системасы

жатат. Андан тышкары, салттуу коом эмгекти бөлүштүрүүнүн төмөнкү деңгээли менен мүнөздөлүп, өз кезегинде салттуу коомдун ичиндеги төмөнкү ички социалдык мобилдүүлүктү жана социалдык дифференциациянын төмөнкү деңгээлин шарттайт. Салттуу коомдун бирден-бир маанилүү типологиялык белгилеринен болуп олуттуу деңгээлде салттуулука терең жакын элдерге жашап кетүүгө шарт түзгөн жогорку төрөлүүчүлүк эсептелет. Бирок бир эле мезгилде салттуу коомдор өлүүчүлүктүн салыштырмалуу жогорку деңгээли менен мүнөздөлөт. Демек, жарандык коомдун маанилүү белгиси болуп анын маданияттын инновациялык түзүүчүсүнө болгон шыктуулугу эсептелет, анын экинчи тарабы болуп анын төмөнкү эволюциялык дарамети эсептелет.

Таасын болгондой, дээрлик бардык жогорудагы типологиялык белгилер тигил же бул деңгээлде заманбап кыргыз коомунда да кездешет. Албетте, аталган белгилер кийинки реалдуулукка ыңгайлашуу менен тарыхтын салттуу мезигилиндегидей таза нукура түрүндө кездешпейт. Бирок алар дээрлик таасын болгон. Аталган маселени биз кыйла кеңири түрүндө биздин изилдөөбүздүн кийинки бөлүмүндө токтолуп кетebиз.

Кыргыз көчмөн салттуу коомунун төмөнкү өндүрүштүк мүмкүнчүлүктөрүнүн түздөн-түз натыйжасы болуп анын мүчөлөрүнүн олуттуу эки жактуу көз карандылыгы болгон, алар жашап кетүү үчүн бири-бирине кармануулары керек болгон. Башка уруулар менен элдерден чыгып, жамааттын мүчөлөрүн кыйла тыгыз биригүүсүнө мажбурлаган туруктуу тышкы коркунучтар туурасында айтпаса да болот. Кыйла жагымсыз, каардуу шарттарда жамаат жеке организм катары иш алып баруу менен жашап кете алмак. Ошондуктан салттуу кыргыз коомчулугу үчүн мүнөздүү болгон жамааттык принциптер менен нормалар акыл-эстүү жана максаттуу эле болбостон, маңызы боюнча жеке эле ыктымалдуу. Демек, индивидуализм жана аны менен байланышкандын баарысы коомчулук тарабынан четке кагылган. Индивиддин эркиндиги (сөздүн заманбап маанисинде) алдында материалдык, экономикалык негиздерге ээ болбостон, коомдук жашоонун дестабилизациялануусуна жана индивидге эч кандай реалдуу альтернативаны сунуш кыла албаган жамаатчылыктын кыйроосуна алып келген, анын жеке чектеринде дайыма келүүсү белгилүү бир нормаларда, жүрүм-турумдук стереотиптерде, адаттар менен салттарда гана мүмкүн болгон. Өзүнө анын чектеринен тышкары өлүмгө байланып, жамааттык психологияны иштеп чыккандыгы туурасында

отчет берген индивиддин жамааттагы дайыма болуусун айтсак болот.

Салттуу коом (албетте анын бардык мүчөлөрү) жашап кете алган, жогоруда айтылгандай бир жеке организм катары иш алып барган. Бул жаатта ал маңызы боюнча ага кас чөйрө менен курчалган жамааттык индивидди камтып турган, ал катаал табияттык шарттар менен башка өнөктөштүк кылуучу коомдор же элдерден турган. Коомдун кыйла чектелүү мүмкүнчүлүктөрү узак тарыхый мезгилдерде салттуу кыргыз коомунун нормалары, адаттары жана баалуулуктарынын бардык системасы калыптанган табигый негиздерден болгон.

Г.А. Мукамбаеванын «Манас жана укук» аттуу монографиясында кыйла кеңири образда байыркы кыргыз коомунун ичиндеги жашоо турмуштун калыптануу жана жөнгө салынуу механизми баяндалган: «Адаттар, нормалар кылымдар бою калыптанып, муундан-муунга берилип келген, алардын бир нече жолку колдонулуусуна карабастан адамдардын адаттарына кирген. Өзүнүн белгилүү бир социалдык маанисин сактап келген азыркы мезгилдеги кыргыз коомчулугунун уруу сыяктуу мындай системасы адаттар аркылуу анын мүчөлөрүнүн карым-катнаштарындагы белгилүү бир эрежени аныктап, көзөмөлгө алган турмуштук уюштуруунун формасы болгон. Жүрүм-турум эрежелеринин бекитилген эрежелери – адаттар акырындык менен үй-бүлөлүк, туугандык, үй-бүлө мүчөлөрүнүн мүлктүк мамилелерин, мураскерлик маселелери, тарбия, бала багып алуу ж.б.у.с. жөнгө салуучу нормалардын системасына калыптанат. Муундан-муунга берилип, басымдуу бөлүк менен өз каалоосу аркылуу сакталган адаттар пайда болушат, бирок көзөмөлдөөчү коомдук пикирдин бийлиги күчүнө ээ болуу менен ишке ашырылган. Байыркы кыргыздарда адаттарды сактоо аксакалдардын пикирлеринин күчү менен колдоого алынып, аны бузуучуларга өлүм жазасын пайдалануу чара-лары же уруудан кууп салуу жолдору менен колдонулган, ал кезде өлүмгө барабар болуп, чоочун жерде тамак-ашсыз жана колдоосуз жашап кетүү кыйын болгон» [1].

Негизинде номаддык маданият өзүнө чыгыштын эле эмес, батыштын дагы элементтерин камтып, экөөнө тен таандык болбогон кыргыздардын заманбап маданияты азыркы мезгилде алардын ортосундагы өзгөчө бир убакыт аралык звенону камтып турат. Алсак, мисалы, номаддар сыяктуу эле постномаддар үчүн да классикалык Чыгыштагыдай корпоративизмдин айныксыз үстөмдүгү мүнөздүү болуп эсептелбейт. Натыйжасында, аталган өнүгтө кыргыздар бир эле

мезгилде корпоративизмдин эле эмес, индивидуализмдин дагы белгилери болгон этникалык социумду камтып турат. Андыктан кыргыздардын көпчүлүгү салттуу кыргыз чөйрөсүндө айылдык жамааттын төмөнкү өндүрүштүк мүмкүнчүлүктөрү менен шартталып, салттуулуктун көптөгөн элементтерин камтуусун уланткан корпоративизмге жакындашууда. Бирок экинчи жагынан, индивидуализм кыргыздар арасында да кеңири өкүм сүргөн, алардын дээрлик көпчүлүк бөлүгү азыркы мезгилде шаарларда дайыма күчөп жаткан тенденциялар түрүндө кездешет. Жашоо-турумуштун шаардык шарттары объективдүү түрдө инсандагы жекелик башталыштарды культивациялоону жөнгө салышат.

Демек, жогоруда айтылганга ылайык, кыргыз салттуу коомчулугу үчүн кылымдар бою бир эле мезгилде эки карама-каршы тенденциялардын болуусу мүнөздүү болгон, алардын бири жамааттык башталыштарды, маанайларды жана сезимдерди, экинчиси тескерисинче – жекелик башталыштарды жана рухту стимулдаштырган. Андыктан көрсөтүлгөн тенденциялардын биринчиси салттуу коомчулуктун чарбачылык эффективдүүлүксүздүгүнө байланыштуу тарыхтын жүрүшүндө экинчи тенденциядан жогорку карай багыт алып, коомчулуктун жашап кетүүсүн камсыз кылган, бирок акыркысын толугу менен жоготуп жиберген эмес.

Туруктуулук, жыргалчылык жана көчмөн коомдун жашоосунун өзү олуттуу бир деңгээлде уруу жол

башчыларынын өз мезгилинде жана тез көйгөйлүү тенденцияларды четтетүү жөндөмдүүлүктөрүнөн көз каранды болгон, кээ бир көчмөн коомчулуктардын таасын пайда болуусунун жардамы аркасында толук өз алдынча чарбачылык бирдиктерди камтып турган. Жеке коомчулуктардын экономикалык өз алдынча луулугу өзгөрүүсүз түрдө саясий децентралдашууга алып келген. Бийлик коомдун ичинде айныксыз деп табылган, бирок андан тышкары бийлик өзүнүн айныксыз мүнөзүн эле жоготпостон, таанылган да эмес, андыктан башкалар таанылып, аларга көпчүлүк учурларда сый-урмат көрсөтүшкөн эмес. Бирок, көчмөн коомду түзүшкөн бөлүктөрдүн бирдиктүү иш-аракеттеринин зарылчылыгы сакталган болсо, анда аталган бөлүктөр тигил же бул образда ич ара байланыштарды сакташкан. Андыктан алардын ортосундагы бирдиктүү иш-аракет ар бир генеалогиялык бөлүкчөнүн, башкалардын аны таануусунун деңгээлиндеги статусун эске алуу менен калыпка салынган.

Адабияттар:

1. Мукамбаева Г.А. Манас и право [Текст] / Г.А. Мукамбаева. - Бишкек: Бийиктик, 2003. - 336 с.
2. Эйзенштадт, Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций [Текст] / Ш.Эйзенштадт / Пер. с англ. А.В. Гордона под ред. Б.С. Ерасова. - М.: Аспект Пресс, 1999. – 416 с.
3. Асангазиева М.Б. Обычаи и традиции кыргызского народа. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана №1. - 2018. - С. 161-164.